

Dan-Silviu Boerescu

MARILE IMPERII ALE LUMII

Leagănul civilizației europene

ELADA, ROMA
ȘI BIZANȚUL

București, 2025

Leagănul civilizației europene

Elada, Roma și Bizanțul

ISBN: 978-630-307-088-9

Tehnoredactare: Gabriela ANGHEL

Design copertă: Aurelian LEAHU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BOERESCU, DAN-SILVIU

Leagănul civilizației europene : Elada, Roma și Bizanțul / Dan-Silviu Boerescu. - București :
Neverland, 2025

Conține bibliografie

ISBN 978-630-307-088-9

94

Autor: Dan-Silviu Boerescu

© 2025 pentru prezenta ediție: Editura Neverland

Această carte este protejată prin copyright și nu poate fi reprodusă,
parțial sau integral, fără permisiunea scrisă a deținătorului drepturilor de autor.

Editura Neverland este membră a Grupului Editorial Universul Juridic

Tel.: +40 21.314.93.15; +40 790 557 986

editura@neverland.ro

www.neverland.ro

www.facebook.com/editura.neverland

Comenzi online:

Librăria UJmag

tel.: 0733.673.555; 021.312.22.21

www.ujmag.ro

www.facebook.com/ujmag

Elada, „tărâmul zeilor coborâți pe Pământ“, unde artele înfloresc și se naște democrația în ciuda unui șir interminabil de războaie

O cultură unică a devenit inspirația și leagănul civilizației pentru întreaga Europă (și nu numai a Bătrânului Continent) în ceea ce privește politica, filozofia, arta, știința și arhitectura, dar și stilul de viață. Mitologia ei, reduplicată în oglindă de cea romană (pe care o precede) și cu atâtea reverberații în arta universală, democrația, ca formă supremă de conducere și evoluție a societății, filozofia, în calitate de modul cel mai subtil de gândire, ba chiar și tradiția competițiilor sportive, reprezentată de Jocurile Olimpice (prima ediție în anul 776 î.H.!) – toate acestea ne-au fost dăruite de Elada și ne marchează întreg orizontul de așteptare al ultimelor milenii. Cultura, religia și arta romană s-au modelat după cea grecească antică, ajungând să o exporte prin procesul de romanizare în Europa, dar și în Orient, și în nordul Africii, care s-au menținut sub ocupație bizantină până la invazia arabă și islamizarea din anii 600–700 d.H.

Grecia antică (în latină, Hellás) a fost o civilizație antică din bazinul mediteraneean, provenită din sudul Peninsulei Balcanice, care a durat din secolul al XII-lea î.H. până în anul 313 d.H., la oficializarea creștinismului, sau până la închiderea academiei ateniene de către împăratul Iustinian I în 529 d.H., după colapsul civilizației grecești antice urmând perioada romano-bizantină. Civilizația greacă antică s-a dezvoltat la trei secole după sfârșitul Epocii Bronzului și prăbușirea civilizației miceniene; orașe-stat grecești numite „polisuri“ s-au format din secolul al VI-II-lea î.H. în perioada arhaică și au declanșat procesul de colonizare a bazinului mediteraneean, în Turcia, Libia, Italia, Franța, Spania, Rusia, Egipt, România, Ucraina și Georgia de azi. A urmat Epoca Clasică,

culminând cu înflorirea culturală, artistică, literară, științifică, filozofică și arhitecturală, dar și cu războaiele cu perșii din secolele V-IV î.H. Epoca aceasta s-a încheiat odată cu războiul dintre Liga de la Delos și Liga Peloponesiacă. În secolul al IV-lea î.H., regele macedonean Alexandru cel Mare a supus orașele-stat grecești și a nimicit Imperiul Persan, cucerind Orientul Apropiat și Mijlociu, răspândind civilizația și cultura elenistică până în India. După moartea lui Alexandru, imperiul macedonean s-a dezbinat în regate succesoare cu specific elen: Regatul Egiptean (Ptolemeic), Regatul Seleucid, Regatul Trac al lui Lisimah, Regatul Macedonean al lui Casandru și Regatul Greco-Bactrian (azi, Afganistan). În secolele II-I î.H., Imperiul Roman a supus primele trei regate elenistice, în vreme ce Regatul Bactriei a fost cucerit de indo-sciți și parți.

Grecia antică include strict perioada pre-creștină, când religia era politeistă. Astfel, istoria Greciei antice se împarte în: Civilizația heladică (3200 î.H. – c. 1050 î.H.), Civilizația cicladică (3200 î.H. – c. 1050 î.H.), Civilizația minoică (3000 î.H. – c. 1100 î.H.), Civilizația miceniană (1600 î.H. – c. 1100 î.H.), „Secolele obscure“ (1100 î.H. – c. 750 î.H.), Perioada arhaică (750 î.H. – 490 î.H.), Grecia clasică (490 î.H. – 323 î.H.), Grecia elenistică (323 î.H. – 146 î.H.) și Grecia romană (146 î.H. – 330/529 d.H.).

În perioada arhaică, populația grecească a crescut cu mult peste capacitatea de a oferi resurse alimentare de pe urma terenurilor arabile disponibile. Astfel, a rezultat o migrație în masă și colonizarea altor teritorii din afara spațiului grecesc. Populația Eladei în anul 800 î.H. era de 800 000 de locuitori. În anul 400 î.H., populația a atins cifra de 7–10 milioane de locuitori. Colonizarea altor teritorii a durat 250 de ani, fiind întemeiate colonii pe coasta egeică a Asiei Mici, urmate de insula Cipru, coasta Traciei, coasta Mării Marmara și coasta de sud a Mării Negre, apoi s-a întins în diferite locuri ale Mediteranei și ale Mării Negre. Vechii greci au colonizat, de pildă, insule ca Sicilia ori Corsica, dar și estul Iberiei, nordul Egiptului și Libia. Grecii au întemeiat orașe ca Siracuza, Napoli, Marsilia și Byzantion (viitorul Constantinopol). Coloniile grecești au jucat un rol important în răspândirea influenței grecești în Europa,

Africa și Asia, stabilind rute comerciale pe distanțe lungi, ceea ce a dus la prosperitatea economică a orașelor-stat și înflorirea lor culturală.

Atena și Sparta sunt cele mai importante orașe-stat din vechea Grecie. Sparta era extrem de războinică și a căutat mereu să-și extindă posesiunile la modul proto-imperial. O țintă a fost și Messenia, cea mai fertilă regiune din Peloponez (renumită astăzi pentru măslinile Kalamata și care, în mitologie, fusese fondată de Nestor, nepotul lui Poseidon), cu care a purtat războaie prelungite și sângeroase. În jurul anului 736 î.H., armata spartană condusă de regele Teopomp a invadat Messenia, ocolind lanțul muntos Taygetos dinspre sud. În perioada următoare, bătăliile au devastat zona. La un moment dat, Ariodemus i-a învins pe spartani, însă triumful lui a fost unul de scurtă durată. Nu după mult timp după victorie, el s-a sinucis pentru că a aflat o profeție care anunța o înfrângere pentru el și poporul său într-un nou război. În viziunea despre lume a grecilor antici, semnele și divinația jucau un rol fundamental. Sparta și-a impus dominația, dar, în 685 î.H., messenienii, care fuseseră transformați în *iloți* (sclavi), s-au răsculat sub conducerea lui Aristomenes. După un șir de bătălii, trădări și coalitii schimbătoare, Sparta a triumfat, deși adversarii lor au rezistat în munți încă 11 ani. După ce au cucerit Messenia, spartanii au continuat să-și extindă influența. Orașele arcadiene Orchomenus și Tegea au fost nevoite să recunoască puterea Spartei, care, ulterior, s-a confruntat cu un alt oraș-stat războinic, Argos, aflat și el în expansiune. Bătălia decisivă a avut loc lângă orașul Gysia (modernul Ahladokambos) în anul 669 î.H. și s-a soldat cu victoria celor din Argos, conduși de regele Fidon. De atunci, cele două orașe-stat au devenit dușmani eterni. Spre deosebire de Sparta și Atena, care, în ciuda rivalității lor, se puteau uni în fața unei amenințări comune, așa cum a fost cazul în timpul războaielor persane, relațiile dintre aceste două orașe-stat peloponesiene au rămas întotdeauna ostile.

Sparta a decis să unească orașele și regiunile învecinate sub conducerea sa, însă fiecare oraș și-a păstrat o autonomie semnificativă, a fost scutit de a întreține garnizoanele spartane și de a plăti taxe, de asemenea,

având dreptul de a duce o politică externă independentă dacă aceasta nu contrazicea interesele Spartei. Singura obligație a membrilor uniunii era să-și asigure trupele sub comanda Spartei în caz de război. Sub conducerea lui Licurg, în Sparta au avut loc niște reforme, prin care fiecare cetățean de sex masculin, indiferent de statut social, era impus să-și dedice loialitatea orașului-stat pe viață ca soldat care. Aceste reforme, finalizate până în 650 î.H., au asigurat o egalitate care a diminuat orice risc de conflict social.

Între timp, Atena suferea de pe urmă crizei agricole, rezultând războaie și revolte civile. Problemele nu au încetat nici când *arhonte*le (conducătorul) Dracon a realizat reforme legislative aspre („draconice”) în 621 î.H. Ulterior, Solon a pus în practică alte reforme, moderate, în 594 î.H., îmbunătățind situația săracilor și încercând să mențină un echilibru între aceștia și aristocrații aflați la putere. Atena a intrat astfel într-o perioadă de stabilitate („Epoca de Aur”). În secolul al VI-lea î.H., orașe-stat precum Atena, Sparta, Corint, Teba au devenit dominante, încercând fiecare să-și impună hegemonia asupra întregii Grecii. Sparta se evidenția ca o putere militară, în vreme ce Atena și Corint s-au afirmat ca puteri maritime și comerciale datorită meșteșugurilor, navigației și comerțului. Creșterea populației grecești în secolele al VIII-lea și al VII-lea î.H. a dus la migrații și formarea coloniilor în Magna Graecia (sudul Italiei și Sicilia) și Asia Mică, deschizând rute comerciale noi. Colonia grecească din Sicilia, Siracuza, a intrat în conflict cu Cartagina, o colonie feniciană, conflict care a durat din secolul al VI-lea î.H. până în secolul al III-lea î.H. În secolul al VI-lea î.H., Atena a căzut sub tirania lui Pisistrate, urmat de fiii săi, Hippias și Hiparh. În 510 î.H., aristocratul ateniian Clistene, cu ajutorul regelui spartan Cleomene I, i-a ajutat pe ateniieni să doboare tirania. Mai târziu, Cleomene l-a instalat pe Isagora ca arhonte pro-spartan. Clistene a lansat o revoluție politică pentru ca Atena să dobândească independența față de Sparta și a propus ca fiecare cetățean, indiferent de statutul său social, să dețină putere politică. Acest act a marcat începutul democrației ateniene, prin care fiecare cetățean

atenian de sex masculin era liber să voteze, să țină cuvântul în adunări, să candideze pentru funcții publice etc.

Grecia antică era formată din câteva sute de orașe-stat (*poleis*) relativ independente. Aceasta a fost o situație diferită față de cea din majoritatea celorlalte societăți antice, care erau fie tribale, fie regate, fie imperii care cârmuiau teritorii relativ mari. Fără îndoială, geografia Greciei – divizată de dealuri, munți și râuri – a contribuit la natura fragmentată a Greciei antice. Grecii antici nu aveau nicio îndoială că alcătuiau „un singur popor”; aveau aceeași religie, aceeași cultură de bază și aceeași limbă. Independența fiecărui polis a fost apărută cu înverșunare; unificarea era ceva rar luat în considerație de către grecii antici. Chiar și atunci când, în timpul celei de-a doua invazii persane a Greciei, un grup de orașe-stat s-au aliat, marea majoritate a polisurilor au rămas neutre și, după înfrângerea persană, aliații s-au întors repede la lupte interstatale. Astfel, vechiul sistem politic grecesc a rămas fragmentat. Particularitățile sistemului grecesc sunt evidențiate în continuare de coloniile pe care le-au înființat în toată Marea Mediterană, care erau complet independente de orașul fondator. Inevitabil, polisurile mai mici puteau fi dominate de vecini mai mari, dar cucerirea sau stăpânirea directă de către un alt oraș-stat pare să fi fost destul de rară. În schimb, polisurile s-au grupat în ligi, a căror componență fluctua constant. Mai târziu în perioada clasică, ligile vor deveni mai puține și mai mari, fiind dominate de un oraș (în special, Atena, Sparta și Teba); și adesea polisurile erau obligate să se alăture sub amenințarea războiului (sau ca parte a unui tratat de pace). Chiar și după ce Filip al II-lea al Macedoniei a cucerit cetățile Greciei antice, el nu a încercat să anexeze teritoriile sau să le unifice într-o nouă provincie, ci, pur și simplu, a forțat majoritatea polisurilor să adere la propria sa Ligă Corintică.

La început, multe orașe-stat grecești par să fi fost regate; exista adesea un oficial al orașului care îndeplinea funcțiile ceremoniale (*basileus*), de exemplu, arhonte-basileus din Atena. Cu toate acestea, majoritatea devin deja oligarhii aristocratice. Nu este clar cum a avut loc această

schimbare. De exemplu, la Atena, regalitatea fusese, spre 1050 î.H., redusă la o magistratură ereditară pe viață (*arhonte*), redusă apoi la un mandat anual. Prin fiecare etapă, tot mai multă putere era transferată de la o singură persoană către aristocrație, în ansamblu. Inevitabil, dominația politică și acumularea concomitentă a bogăției de către grupuri mici de familii au reușit să provoace tulburări sociale în multe polisuri. De aceea, un *tiran* prelua, la un moment dat, controlul și guverna după propria voință, iar adesea o agendă populistă îl ajuta să rămână la putere. Atena a căzut sub o tiranie în a doua jumătate a secolului al VI-lea. Când s-a încheiat această tiranie, atenienii au fondat prima democrație din lume ca o soluție radicală pentru a împiedica aristocrația să recâștige puterea. O adunare cetățenească (*Ecclesia*) pentru discutarea politicii orașului a existat de la reformele lui Dracon din 621 î.H.; tuturor cetățenilor li s-a permis să participe după reformele lui Solon (începutul secolului al VI-lea), dar cei mai săraci cetățeni nu se puteau adresa adunării sau candida la funcții. Odată cu stabilirea democrației, toți cetățenii aveau privilegii egale în adunare. Cu toate acestea, *metecii* (străinii locuind în Atena) sau sclavii nu aveau deloc drepturi politice.

După ascensiunea democrației în Atena, alte orașe-stat au fondat democrații. Cu toate acestea, multe au păstrat forme de guvernare mai tradiționale. Cum se întâmpla atât de des și în alte chestiuni, Sparta a fost o excepție notabilă față de restul Greciei, fiind condusă pe întreaga perioadă nu de unul, ci de doi monarhi ereditari (o formă de *diarhie*). Regii Spartei aparțineau dinastiilor Agiazilor și Euripontizilor, descendenți ai lui Euristene și, respectiv, ai lui Procles. Cu toate acestea, puterile acestor regi erau ținute sub control atât de un consiliu de bătrâni (*gerousia*), cât și de magistrați numiți în mod special pentru a veghea asupra regilor (*efori*).

În 499 î.H., coloniile ionice din Asia Mică s-au revoltat împotriva cârmuirii persane, iar cu sprijinul Atenei și Eretriei, trupele acestora au avansat și au dat foc orașului Sardes. Revolta a continuat până în 494 î.H., când a fost înăbușită de perși. Regele Darius a decis să-i pedepsească pe

atenieni și, în 490 î.H. a adunat armata și flota persană pentru a invada Grecia. Dar perșii, după ce au debarcat, au fost învinși de hopliții atenieni la Maraton și s-au retras. Noul rege persan și fiul lui Darius, Xerxes I, a adunat o armată și mai mare pentru a invada Grecia. Orașele-stat grecești din nord și centru s-au supus forțelor persane fără rezistență, însă o coaliție de 31 de orașe-stat, inclusiv Atena și Sparta, s-a opus invadatorilor. În 480 î.H., a avut loc bătălia de la Termopile, unde, grație sacrificiului lui Leonida, a gărzii sale de 300 de spartani și altor sute de aliați greci, populația ateniană s-a putut retrage la timp, înainte ca inamicul să ajungă la Atena și să o incendieze. Orașele-stat au profitat de acest răgaz pentru a-și aduna corăbiile și pentru a învinge flota persană la Salamina. În cele din urmă, după bătălia de la Plateea, perșii s-au retras din Grecia. Mai multe polisuri (orașe) s-au unit sub conducerea Atenei și au alcătuit o alianță defensivă, Liga de la Delos, rezultând un veritabil imperiu maritim atenian. Atena, sub conducerea omului de stat și strategului Pericle, și-a sporit puterea navală pentru a intimida alte orașe-stat din afară Ligii. Arta, de asemenea, a luat avânt, construindu-se porturi, teatre, temple, ca Panteonul de pe Acropole.

Sparta și-a creat și ea o rețea de orașe-stat aliate – Liga Peloponesiacă. În 431 î.H., în urma unor conflicte dintre Atena și orașele-stat grecești aliate cu Sparta, a izbucnit Războiul Peloponesiac. Atena a fost devastată de o epidemie de ciumă, ceea ce a dus și la moartea lui Pericle. Cleon a continuat să conducă Atena în luptele cu spartanii și să câștige teren în Beotia, în vreme ce Sparta, comandată de Brasidas, a încercat să-și întărească pozițiile în nord. În 421 î.H., Sparta și Atena au semnat pacea negociată de generalul Nicias. Pacea nu a durat mult, iar în 418 î.H., Atena și Argosul au fost învinse de Sparta, la Mantinea. În 415 î.H., Atena a lansat o expediție navală în Sicilia, care a eșuat lamentabil, în vreme ce Sparta s-a aliat chiar cu Imperiul Persan. În bătălia de la Aegospotami, din 405 î.H., generalul spartan Lisandru a învins forțele ateniene și a început blocada portului atenian. Atena, devastată de foamete, a negociat pacea și a agreeat să renunțe la flotă și să se alăture Ligii Peloponesiace.